

Notes sobre la poesia per a infants

Margarida Prats Ripoll*

El gènere poètic, l'últim de la fila de la literatura infantil?

L'expansió actual de les obres de literatura infantil té ben poca incidència en el gènere poètic. Diverses experiències, com un repàs de les lleixes d'obres literàries per a infants de biblioteques i de llibreries, un cop d'ull als catàlegs d'editorials, o una ullada a les ofertes de seleccions d'obres per a infants, revelen a bastament que el protagonisme en l'augment i la diversificació de l'oferta d'obres de literatura infantil i juvenil correspon a les obres narratives, mentre que la producció d'obres poètiques és ben precària. Vegem, a tall d'exemple, dues mostres de la situació descrita: en la proposta de classificació i sistematització de llibres feta pel col·lectiu Grills l'any 1988¹ trobem que els llibres de poesia relacionats no arriben a la desena part dels de narrativa. Aquesta desproporció entre els dos gèneres encara augmenta en la tria dels millors títols de literatura infantil i juvenil de l'any 1992 de l'assessorament al consumidor de la cooperativa Abacus, ja que entre les quaranta-cinc obres recomanades només trobem un llibre de poesia².

No hi ha dubte, doncs, de la precarietat en què sobreviuen les obres de poesia adreçades als més menuts. Tanmateix, feta aquesta constatació, caldria tenir present que aquest fenomen ni es pot desvincular de la problemàtica global del gènere ni es pot considerar un fet propi dels darrers anys de forta expansió editorial del llibre infantil i juvenil. Com és prou conegut, els tiratges d'obres poètiques adreçades a adults revelen clarament que la poesia no ha entrat en

* Mestra i llicenciada en Filologia Hispànica, secció Literatura Catalana. Professora Titular del Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Universitat de Barcelona. Ha publicat una biografia de Màrius Torres i ha tingut cura de l'última edició de l'obra d'aquest poeta. També té publicat un llibre i diversos articles sobre l'acostament de la poesia als centres escolars.

Adreça professional: Escola del Professorat d'EGB de la Universitat de Barcelona. C/ Melcior de Palau, 140. 08014, Barcelona.

(1) Vegeu «Els llibres catalans molta roba però menys sabó», dins *Guix* núm. 129-130 juliol-agost 1988, pp. 17-46.
 (2) Seminari de Bibliografia Infantil de Rosa Sensat, departament del consumidor de la cooperativa d'Abacus: *Tria '93*.

el món del consum, en els mecanismes econòmics que afecten la societat occidental avançada. Potser per això, encara que mantingui una certa aurèola de prestigi i de misteri que li ve de molt antic, no acaba d'encaixar bé enlloc i s'ha convertit en una mena de mite. Com va subratllar el poeta i professor Eduard Sanahuja, «ningú no hi va en contra, tothom la respecta i en defensa els valors, però en realitat molts pocs saben què fer-ne»³.

D'altra banda, l'oferta de llibres de poemes per a infants ha estat sempre esporàdica, tal com assenyalen T. Rovira (1987) i J. García Padrino (1990) basant-se en la literatura infantil en llengua catalana i castellana, respectivament. Segons es desprèn de l'estudi de Bettina Hürlimann (1968), aquest fenomen es podria fer extensiu a d'altres literatures europees, sobretot a les de l'àrea mediterrània.

La migradesa de col·leccions que editen llibres d'aquest gènere i la breu durada de les que s'hi han anant dedicant, tal com posen en relleu Carlos Murciano, Miquel Desclot i Teresa Duran, prenent com a base el moment actual de la cultura espanyola i catalana⁴, revelen les dificultats de normalitzar les edicions de poesies per a infants, especialment les d'obres d'autor. Tanmateix, algunes editorials han començat a incloure obres poètiques dintre de col·leccions de narrativa. Així Edelvives va publicar *Bestiolar de la Clara* de Miquel Desclot dins Ala Delta l'any 1992 i recentment Tàndem ha tret les darreres novetats d'aquest gènere en llengua catalana, *Poemes de les quatre estacions* de Maria Beneyto -inclosa dins El tricicle- i les dues antologies poètiques a càrrec de Marc Granell i Josep Ballester⁵.

No hem de perdre de vista, però, que si el gènere poètic ha estat poc considerat com a opció dins l'àmbit del llibre de lleure dels infants, en canvi, ha estat sempre present en antologies i llibres de lectura. I cal recordar que alguns d'aquests llibres tenen característiques materials -tipus de lletra i qualitat de les il·lustracions- ben similars a d'altres inclosos en col·leccions de literatura infantil.

(3) Vegeu «El poeta enfront dels comentaris escolars», *El comentari de textos* (Terceres jornades sobre expressió escrita en els diferents nivells escolars). Barcelona: Servei de Publicacions de la Caixa de Barcelona, pp. 27-35.

(4) El treball del primer, «Hacia una poesia infantil diferente» forma part de Cerrillo (1990) pp. 153-156; per al segon, vegeu Desclot (1993) p. 33, i el treball de Duran T.: «El ventall editorial» aparegué a *Lletra de canvi* núm. 19-20, jul-agost, 1989, pp. 33-36.

(5) Tant el llibre de Desclot, juganer i construït amb un domini del llenguatge literari i amb adequades il·lustracions de Lluïsa Jover, com el de Beneyto, de to més líric i amb precioses il·lustracions de Lourdes Bellver, són una bona mostra d'obres d'autor qualitatives. Totes dues van adreçades a infants de primària, així com l'antologia de la col·lecció La bicicleta groga, il·lustrada per Lina Vila. Pel que fa a l'antologia de La bicicleta negra, per a lectors de darrers cursos de primària o primers nivells de secundària, té l'encert de dedicar un apartat als sentiments, fet poc habitual en els blocs temàtics d'aquest tipus d'obres.

La similitud de vegades és tant gran que aquestes obres «són alhora llibre i literatura d'infants», tal com afirma Teresa Rovira (1987, 421). Vegeu, a tall d'exemple, el conjunt de llibres de lectura preparats per Ramon Besora i Teresa Duran i il·lustrats per Horacio Helena⁶.

D'altra banda, potser no hauríem de desestimar la funció polivalent dels llibres de lectura i de les antologies en relació a l'acostament del gènere poètic als infants. Així, pel que fa als primers, han estat l'únic mitjà d'accés a la literatura impresa per als sectors infantils de les classes més desfavorides, al llarg de diverses dècades, sobretot dels de la societat rural, on no es disposava de biblioteques. I en els casos d'aquells infants⁷ que aprofitaven els textos poètics que els havien emocionat o sorprès més per rellegir fora de l'aula, el llibre de lectura esdevenia una eina per passar estones de plaer, al capdavant de la finalitat dels llibres de lleure.

Les antologies poètiques podien complir una funció similar en sectors socials més afavorits econòmicament, com revela el testimoniatge de Carmen Bravo-Villasante⁸ sobre el seu acostament als clàssics de la poesia, a partir de les vivències de lectura i de recitació a les classes de literatura i la posterior tria i relectura feta per ella fora de l'aula.

Fins aquí hem relacionat la sort del gènere poètic amb la seva presència en els llibres infantils i hem pogut constatar la distinció entre obres de lleure, entre les quals se n'observa una producció esporàdica, enfront de la seva presència constant en llibres de lectura i en antologies⁹. La lletra impresa, però, no és l'únic paràmetre de valoració per mesurar la vitalitat d'aquest gènere; si preniem en consideració el ric camp de la literatura oral, d'aquella «que introdueix l'infant en la realitat lingüística i social de la seva comunitat»¹⁰ i que possibilita els primers contactes amb el llenguatge poètic, la valoració de la vitalitat del gènere seria diferent.

Tot amb tot, el contacte amb aquesta literatura, tan viu en els sectors rurals fins fa poques dècades, ha anat perdent vigència en els àmbits on durant dècades havia sobreviscut i, paral·lelament, ha fet entrada en el món escolar; podríem dir que el folklore ha estat sotmès a una transcontextualització. I cal reconèixer que dins d'aquest

(6) *L'arbre dels panallets, L'arbre dels torrons, L'arbre de la mona i L'arbre de les coques*. Barcelona: Barcanova, 1987.

(7) Com és el cas de l'autora d'aquestes notes i d'altres infants de diversos centres escolars on ella ha exercit de mestra.

(8) Vegeu «Los grandes poetas y el niño», a Cerrillo (1990), pp. 51-57.

(9) No hem pres en consideració els llibres de text de l'àrea de llengua, car, generalment, els pocs textos poètics que s'hi inclouen són l'instrument per treballar diversos aspectes del sistema lingüístic.

(10) Tal com recorda Gabriel Janer Manila en «Literatura oral, imaginació i joc», *Guix* núm. 171, gener 1992.

nou context, el gènere narratiu també ha tingut més predicament que el poètic, com evidencia l'extensió de l'anomenada hora del conte enfront de la nul·la o escassíssima pràctica de les estonetes de poesia.

La institució escolar, a més d'acollir la literatura oral procedent del folklore, també ha hagut d'assumir, sobretot de la dècada dels setanta ençà i a causa, entre altres factors, de la diversificació d'ofertes per entretenir-se fora de les aules, la formació de l'hàbit lector de les noves generacions. D'aquesta manera, l'escola ha esdevingut l'autèntica promotora de la literatura que llegeixen els infants i, en conseqüència, s'ha convertit en el centre d'expectatives de les editorials de llibres adreçats a la infància, les quals pateixen el fenomen de «l'escoladependència», com subratlla amb ironia i lucidesa la mestra Lola Casas i com reconeixen alguns editors¹¹.

Així, en darrera instància els col·lectius d'ensenyants podrien incidir en un augment dels llibres de poesia per a infants, si els consideraven adients per a tasques d'animació a la lectura. Tanmateix, el contacte amb diversos mestres ens permet parlar d'una tendència generalitzada a triar obres narratives per a les experiències de promoció i foment de la lectura. De fet, aquesta reticència a triar textos poètics és ben comprensible si tenim en compte que entre el sector d'ensenyants implicats en tasques d'animació a la lectura el nombre de lectors de poesia deu ser tan marginal com en altres àmbits de la societat.

Tanmateix, si els llibres de poemes són escadussers com a opció d'obra de lectura, els textos poètics han estat sempre presents a la institució escolar, des d'on s'ha optat per diversos procediments d'acostament d'aquest gènere als infants en funció de diverses perspectives d'ensenyament de la llengua, des de les recitacions -a vegades, lligades a festes o celebracions- als treballs d'expressió per explorar l'anomenada «creativitat infantil» lligats als moviments de renovació pedagògica. En el cas de la cultura catalana, l'acció d'aquests grups va coincidir amb la recuperació de la llengua del país a les institucions escolars. I els textos poètics van jugar un paper emblemàtic en aquesta lenta penetració, com revelen antologies i llibres de lectura apareguts entre 1968 i la dècada següent. Pel que fa a les antologies, hem de parlar d'*Olles, olles de vi blanc*, de *La casa de les mones* i de *Recull de poemes per a petits i grans*, preparades

(11) Sobre la relació de dependència entre editorials i institució escolar, vegeu les opinions dels representants de La Galera i Publicacions de l'Abadia de Montserrat dins la taula rodona reproduïda a «El llibre per a infants i adolescents a Catalunya: la represa dels anys 60», *Perspectiva escolar*, núm. 73, març 1983, pp. 10-17. L'article de L. Casas titulat «Amb ulls de mestra» fou publicat a *Faristol*, núm. 9, març 1990, pp. 4-11.

per professionals del camp de l'ensenyament i les biblioteques, vinculats a l'associació de mestres «Rosa Sensat»¹².

Entre els llibres de lectura, recordem l'antologia preparada per Joaquim Molas, la tria de Tomàs Garcés i el conjunt d'obres publicat per Destino¹³.

Aquest conjunt d'experiències d'acostament de la poesia a l'escola ha tingut poca incidència en el camp editorial -en l'àmbit de la nostra cultura, tal com hem vist, s'ha centrat en un augment d'oferta d'antologies i de llibres de lectura-; en canvi, ha generat un nou fenomen, el dels textos poètics creats per infants, una part dels quals han estat publicats i que comentarem més endavant quan ens aturem en la delimitació dels àmbits del gènere.

El contrast assenyalat entre la poca atenció rebuda pel gènere poètic en el camp de la producció i promoció del llibre per a infants i l'atenció de què ha estat objecte la poesia com a generadora d'experiències escolars relacionades amb el foment de l'expressió dels alumnes, es reflecteix en el camp de les publicacions periòdiques, tant en les especialitzades en literatura infantil i juvenil com en les educatives. Així, la revista *CLIJ* no ha dedicat encara cap monogràfic al gènere poètic i entre les col·laboracions dels monogràfics que *Faristol*, *Cuadernos de Pedagogía*, *Lletra de Canvi*, *Perspectiva Escolar* i *Escola Catalana*¹⁴ han dedicat a la literatura infantil i juvenil no n'hi ha cap que tracti sobre aquell gènere. Fins i tot aquells articles que versen sobre diversos aspectes de la literatura infantil i juvenil -visions panoràmiques del tema, estudis de la producció d'algunes dècades- i que duen títols generadors d'expectatives d'aportar alguna informació sobre el gènere poètic, no n'aporten cap dada.

En canvi, les revistes adreçades a educadors han dedicat força atenció a la presència del gènere a l'escola, sia publicant articles vindicatius sobre el valor educatiu de la poesia sia divulgant diverses experiències d'acostament de poemes als escolars. Entre el primer bloc de publicacions recordem-ne dues de complementàries: la lúcida defensa dels valors educatius de l'obra dels grans poetes d'Ignasi

(12) Les dues primeres, preparades per E. Valeri i A. Lisson, amb dibuixos de C. Solé Vendrell i F. Rifà i per M. Desclot amb il·lustracions de P. Bayés foren publicades per La Galera els anys 1971 i 1976, respectivament, i la tercera, preparada per A. Pujol i T. Roig i il·lustrada per Nöelle Granger, fou publicada per Kairós l'any 1978.

(13) Vegeu Molas Joaquim: *Lectures de poesia* amb il·lustracions de Francesc Todó. Barcelona: Edicions 62, 1968; Garcés, Tomàs: *Vers i prosa*. Barcelona: Joventut, 1981. Entre els llibres de Destino hi aparegué el *Cançoner català*, a cura d'Antoni Comas, i *Antologies* de Maragall, Guerau de Liost i Carner.

(14) Vegeu *Faristol*, núm 10-11, març 1991; *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 36, desembre 1977; *Lletra de canvi* op. cit.; *Perspectiva Escolar*, núms. 43, març 1980 i 73, març 1983, i *Escola Catalana*, núm. 304, novembre 1993.

Riera, «La poesia, aún» i la interessant reivindicació de la poesia de transmissió oral de Gabriel Janer Manila «Literatura oral, imaginació i joc»¹⁵.

Pel que fa al segon bloc esmentat, podem parlar del monogràfic *Per la poesia a l'escola* i d'un ampli conjunt d'articles, entre els quals recordem «Poesia i creativitat» de Ramon Besora i Ramon Pinyol, «L'infant creador i la poesia» d'Anna Fernández, «La comunicació oral del text poètic» de Gabriel Janer Manila, «La poesia al Cicle Superior d'EGB» de Glòria Bordons i Margarida Prats i «El comentario de textos y la creación poética infantil» d'Antonio Mendoza¹⁶.

Darrerament, però, hi ha alguns indicis d'una major atenció a la poesia per a infants com a gènere. Així, la dècada dels noranta s'obre amb la publicació de *Poesía infantil. Teoría, crítica e investigación*¹⁷ que aplega les conferències presentades al curs d'estiu de 1990 organitzat per la Universitat de Castilla-La Mancha. Aquest conjunt d'aportacions, en què els estudis literaris predominen sobre els pedagògics, abraça un ampli ventall temàtic que comprèn el folklore, la relació entre música i poesia, l'aproximació dels grans poetes als nens, la producció de poesia infantil en llengua castellana i l'acostament de la poesia a la mainada. Entre les aportacions esmentades, trobem interessants anàlisis de corpus de poesia per a infants, sia de poemes d'autor -«La poesía infantil en Hispanoamérica»- sia de folklore -«Poética y temas de la tradición oral» (El Romancero Infantil)-, lúcides observacions sobre els infants com a receptors de poesia no escrita expressament per a ells -«Los grandes poetas y el niño»- i diverses valoracions sobre l'estat actual del gènere en llengua castellana.

Les publicacions especialitzades en literatura infantil i juvenil també han aportat el seu gra de sorra a l'estudi del gènere. Recentment *CLIJ* i *Faristol* han publicat dos articles, signats pels escriptors Ana María Romero (1994) i Miquel Desclot (1993), en què es posa en relleu la precarietat de la poesia d'autor per a infants. L'escriptora esmentada assenyala la contradicció entre el consens sobre la necessitat del contacte de l'infant amb la poesia per al seu desenvolupament integral i la manca d'interès dels adults -pares, mestres, poetes i editorials- per acostar aquest gènere als més petits.

(15) Vegeu *Reforma de la Escuela*, núm 11, octubre, 1979, pp. 23-26 i *Guix*, núm. 171, gener 1992, pp. 11-13.

(16) Vegeu *Perspectiva Escolar*, núm. 121, gener 1988, el núm. 30, desembre 1978, de la mateixa publicació, el núm. 188 de *Butlletí dels Mestres*, setembre 1989, el núm. 131, gener 1989 de *Perspectiva Escolar* i *El comentari de textos*, op. cit. pp. 49-71 i 36-48.

(17) Vegeu Cerrillo, P. i García Padrino, J. (1990).

L'escriptor català presenta una gènesi valorativa de la poesia d'autor per a infants en llengua catalana; parteix de les obres de to moralitzant de les últimes dècades del segle XIX i va mostrant l'evolució del gènere fins a una dècada clau, la dels anys trenta. Passades tres dècades de mutisme, amb l'excepció del preciós *Museu Zoològic* de Josep Carner i Josep Granyer, pot tornar a parlar del gènere a partir dels anys setanta fins al començament de la dècada dels noranta. La panoràmica que presenta revela la migradesa d'obres de poesia escrites expressament per a la mainada en llengua catalana i posa en relleu la dificultat d'endegar i de mantenir col·leccions especialitzades en aquest tipus d'obres, tal com palesa l'efímera durada de «La poma verda», esperançadora iniciativa dirigida per Ramon Besora, Miquel Martí i Pol i Carme Solé Vendrell que va treure obres tan rodones com *Marina* d'Olga Xirinacs amb il·lustracions d'Asun Balzola¹⁸.

Certament, el panorama descrit explica el to de queixa de l'autor de l'article que comparteix Teresa Duran en «Què hi ha fora que no puguem trobar a dins»¹⁹.

Tanmateix, si no reduïm el camp de la poesia per als menuts a l'obra d'autor escrita expressament per a ells, el panorama no és tan desolador, ja que a les diverses antologies que hem anat presentant hem d'afegir les tries de diversos poetes aparegudes dins *El tinter dels clàssics* -de Publicacions de l'Abadia de Montserrat-, els set volums d'antologies temàtiques de *L'esperver poesia*, preparats per Eulàlia Valeri -d'Edicions de La Magrana- i la interessant proposta de Joaquim Molas *Viatge poètic per Catalunya* -editada per Teide²⁰.

A partir de la dècada dels noranta, doncs, podem apuntar un inici d'atenció al gènere poètic per a infants en el camp dels estudis. També hem d'assenyalar que les diverses aportacions que hem anat comentant mostren que sota el terme poesia infantil s'opera amb diverses accepcions, fet que incideix en la delimitació dels àmbits del gènere, com veurem tot seguit.

(18) Aquesta col·lecció va durar el bienni 1986-87 al llarg del qual va publicar, a més de l'obra esmentada, *Bon profit* de Miquel Martí i Pol i *Música, mestre!* de Miquel Descot.

(19) Vegeu «Què hi ha a fora que no es pugui trobar a casa?», *Escola Catalana*, núm. 304, novembre 1993, p. 25

(20) Totes aquestes obres duen il·lustracions de bona qualitat, en blanc i negre els volums de *L'esperver poesia*, i en color la resta.

Algunes consideracions sobre la delimitació dels àmbits del gènere i sobre els suports materials en què és vehiculat

Si apliquem al gènere poètic el concepte de literatura infantil vehiculat per Teresa Rovira (1988, 421), ens referirem a aquella branca de la poesia que millor s'adapta a la capacitat de comprensió de la infància i al món que de debò li interessa, i hi distingirem un parell d'àmbits: les obres d'autor escrites expressament per als infants i aquelles que no van ser escrites per a ells però que, amb una presentació adequada, s'hi han incorporat, com és el cas de les antologies -temàtiques i d'autor- dels reculls de folklore i d'alguns llibres de lectura.

Aquests dos àmbits tenen un punt en comú, considerar l'infant com a destinatari dels textos, una de les accepcions de l'adjectiu infantil.

Si tenim en compte l'altra accepció, aquella que contempla l'infant com a creador, hem d'afegir-hi un altre àmbit format pel conjunt de textos escrits pels infants. Si bé aquest problema hauria d'afectar tota la literatura qualificada amb l'adjectiu esmentat, a hores d'ara, sobretot a causa del conjunt de textos poètics escrits per infants generats en el marc dels canvis educatius esmentats anteriorment, es presta més atenció en aquest gènere que al narratiu o al dramàtic.

Del conjunt de les aproximacions esmentades sobre el gènere se'n desprèn una diversitat de parers sobre els possibles àmbits que s'hi poden incloure que permet establir-ne una gradació en tres nivells.

En el primer nivell, que correspondria a una acceptació de tots els àmbits esmentats, hi podem situar Roldán López Talmés (1990), Juan Cervera (1992) i Flor Ada (García Padrino, 1990).

Si bé tots tres estudiosos subscriuen una visió del gènere que inclou totes les accepcions de l'adjectiu infantil esmentades, els dos primers dediquen una atenció especial a l'àmbit corresponent a les creacions dels infants. Així, Roldán López considera que l'accepció pròpia de poesia infantil seria la que contempla l'infant com a creador i Juan Cervera, quan tracta d'aquest àmbit, proposa distingir-hi les manifestacions pròpies de l'animisme infantil, les composicions escrites per iniciativa pròpia i les que són fetes per encàrrec del professor.

En el segon nivell, que abraçaria només els àmbits que contemplen l'infant com a destinatari, hi podem situar Ana Pelegrín (1993) i Jaime García Padrino (1990). Pel que fa a la poesia d'autor, tots dos estudiosos coincideixen a advertir del perill de reduir la vivència poètica a un reguitzell de moralitats, elements instructius o virtuts

patriòtiques. Així, la primera, després d'afirmar que no és gens fàcil escriure poemes per a infants, desestima totes les creacions d'autor que no responguin a una intenció estètica.

El segon distingeix dos grups de creadors: aquells que s'especialitzen a escriure només per a la mainada amb una finalitat alligadora, per servir propòsits instructius o moralitzants, i aquells altres que saben endinsar-se en l'univers més propi i més autèntic de la infància i que escriuen amb una finalitat formativa, sense propòsits educatius específics, amb la intenció de recuperar el món infantil o d'endinsar-s'hi.

Aquest segon grup de creadors inclouria els que posseeixen «aquella emoció del descobriment que és pròpia de la infantesa, una emoció que és joia i somriure i que també té instants de melangia i de vegades un bri de joc d'absurd i de por deliciosa» -com assenyala Marià Manent a l'epíleg d'*Espígol blau*²¹, alguns dels quals reconstrueixen el paradís perdut infantil via sensorial i situen la sensació com un element essencial entre lector i poema²².

En el tercer nivell de la gradació esmentada hi podem situar l'article comentat de Miquel Desclot (1993) sobre la història del gènere en llengua catalana. Aquest autor parteix d'una perspectiva molt restringida del gènere, només pren en consideració les obres de poetes adreçades a la mainada, encara que accepti el folklore infantil com a primer esglaió de la poesia per a infants i reconegui la vàlua de les antologies i dels reculls de cançons. És significatiu comparar el treball de García Padrino i el de Miquel Desclot, ambdós centrats en l'evolució del gènere, en llengua castellana l'un i en llengua catalana l'altre. Sobta, d'entrada, la setantena d'obres relacionades pel primer amb la dotzena que en dona el segon. Certament si es parteix d'una visió integradora, com ho fa el primer, o d'una de reduccionista, com el segon, el panorama que es descriu és força diferent. És revelador, en aquest sentit, constatar que, si a les obres escrites pels poetes per a infants del segon hi afegim els reculls de folklore i les antologies adreçades a escolars, tal com fa el primer, la distància s'escurça considerablement, tot i la trentena d'anys durant els quals els infants d'aquest país vam créixer orfes de llibres de literatura en la nostra llengua.

Les antologies poètiques per a infants també donen respostes diferents al tema dels àmbits del gènere. Així entre el conjunt que

(21) Conjunt de traduccions de poemes anglesos publicades a la revista *Jordi* l'any 1928 i aplegades en volum publicat per Joventut l'any 1980, amb il·lustracions de M. Tobella.

(22) Tal com assenyala Jordi Virallonga a «Los paraísos pretéritos», a *Saber de Letra II* (X Jornades de Redacció i Escola), Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura, U.B., 1993, pp. 77-91.

hem anat comentant al llarg d'aquest article, el *Recull de poemes per a petits i grans* inclou poemes de tots els àmbits esmentats, *Olles, olles de vi blanc* conté mostres de tots els àmbits que consideren l'infant com a destinatari, els set volums de L'esperver-Poesia, el parell d'antologies de Tàndem i les dues tries de Joaquim Molas apleguen només aquells poemes d'autor que els antòlegs han considerat apropiats per a lectors infantils o juvenils.

En suma, tal com revela la panoràmica presentada, la diversitat de respostes a l'hora de delimitar els àmbits del gènere gira al voltant de la consideració de l'infant com a destinatari i creador alhora o només com a destinatari, i l'acceptació d'una doble funció de l'adult, la de creador i de mediador o únicament la primera.

Al nostre parer caldria distingir entre les obres poètiques que els infants són capaços de fer seves i els textos escrits per ells. El primer grup, sota el títol poesia per a infants, formaria el corpus propi del gènere, i inclouria textos de procedència oral i d'autor, tant aquells en què l'adult ha actuat com a creador com aquells altres en què ha fet de mediador. En canvi, el segon grup, que podríem anomenar poesia infantil, creiem que no s'hauria d'incloure dins els àmbits del gènere. Som conscients que aquesta delimitació és polèmica, car la lectura de poemes escrits per infants permet parlar de veritables troballes poètiques. Tanmateix, aquests exemples són escadussers i no responen a una voluntat conscient d'escriure un text artístic per a uns destinataris. Per tant, en remarcaríem el valor documental, el fet de mostrar tot un ventall de possibilitats de resposta infantil a un contacte a textos poètics i de possibilitats educatives i el de permetre una vivència de la poesia molt intensa²³.

Situats ja en els àmbits en què l'infant és destinatari de la poesia, encara hauríem de considerar en quina mesura el suport material en què els poemes són vehiculats determina la seva inclusió o exclusió al gènere per a infants. Aquesta qüestió, que afecta, sobretot, els materials procedents de la tradició oral, planteja la delimitació dels àmbits del gènere en funció d'un altre factor: el canal a través del qual el poema arriba als infants.

D'entrada seria convenient distingir entre poesia i llibre de poemes per a infants, car aquesta distinció permetria separar materials per a ús dels ensenyants -reculls de folklore, llibres de poemes, antologies d'obres adreçades als menuts. De vegades, fins i tot, el text podria ser el mateix, però si provenia dels materials del primer grup el mestre faria de mediador entre llibre i infant i aquest el rebria via oral; en canvi, els materials del segon grup tindrien com a finalitat

(23) Hem tractat amb més detall del tema de les produccions poètiques infantils al llibre *Invitació a Màrius Torres*. Lleida: Ajuntament de Lleida, 1992.

el foment de la lectura de la poesia entre els infants, per tant estarien sotmesos a restriccions que afectarien els aspectes materials del llibre, tipus de lletra, mida del llibre, il·lustracions. Aquest conjunt de factors, indestriables del llibre de literatura per a infants, anirà variant en funció de l'edat dels lectors i afectarà especialment els infants d'educació primària. Així, podem avançar que la pedra de toc per decidir si un corpus textual de poesia, tant si procedeix de reculls folklòrics com d'obres de diversos autors, pot ser inclòs com a obra infantil serà el suport material en què es vehicularà. Aquest criteri permet destriar les mostres de folklore infantil aplegades al volum de *Folklore de Catalunya* de Joan Amades i el recull de *Moixaines i jocs de falda* de Mireia Navarro de l'aplec de cançons de bressol i moixaines *Soneta, vine'm a l'ull* de Carme Alcoverro il·lustrat per Dolors Senserrich, *Jocs i cançons per a infants*, recull i il·lustració de Mercè Llimona i *Son, son*, cançó de bressol popular a l'Empordà recollida per Jordi Jané i il·lustrada per Glòria Carasusan²⁴. Les dues primeres, sense cap il·lustració i amb lletra menuda, podrien formar part del corpus del gènere com a obres adreçades a ensenyants, sobretot el recull de Míriam Navarro, per les característiques, la col·lecció en què surt i les indicacions del pròleg. En canvi, les altres tres compleixen els requisits del llibre per a infants. De vegades hi ha alguna obra «mixta», com és el cas del recull d'Alcoverro, el pròleg i les orientacions didàctiques del qual van adreçades clarament a adults, però el corpus literari respon a les característiques d'una obra per a infants, com hem assenyalat.

Aquesta darrera obra és situada dins la Bibliografia de llibres de cançons per a infants per Toni Giménez en l'article «Llibres de cançons (o l'art de llegir cantant)»²⁵. La tria de Mercè Llimona i la cançó *Son, son*, bé que no hi són incloses en podrien formar part, ja que l'autor esmentat inclou dins els cançoners un ampli ventall de materials que aplega obres de folklore, reculls fets segons diversos criteris, destinataris, temes, tant si inclouen partitures de les cançons com si no ho fan. Aquest estudiós, tenint en compte la dimensió musical i lingüística de la cançó, també considera que, a la biblioteca, els cançoners haurien de tenir una destinació comuna entre els llibres infantils en lloc de situar-los entre els de música.

Atesa la diversitat de cançoners, potser hauríem de distingir entre aquells que duen notacions musicals i no estan il·lustrats o n'estan molt poc i aquells altres en què no hi ha notacions i el text hi va acompanyat d'il·lustracions, com els que hem presentat. Si a l'hora de decidir on classifiquem un llibre amb cançons ens baséssim

(24) Vegeu *Selecta*, 1941; *Barcanova*, 1982; *Hyma*, 1979 i *Juventut*, 1980, respectivament.

(25) Vegeu *Faristol*, 15, març 1993, pp. 21-29.

en el predomini del text o del llenguatge musical, els tres darrers formarien part dels llibres de poemes per a infants; de fet, les edicions de textos de cançons de diversos cantautors -Raimon, Llach, entre altres- han estat publicats en col·leccions de poesia. Si adoptéssim aquest criteri, abonat pel fet que si només es dona el text literari es prioritza el llenguatge verbal per sobre del musical, la relació de llibres de poemes per a infants s'eixamplaria.

«Versos? Escolta». Una recapitulació amb tocs d'utopia...

L'aproximació presentada en les notes precedents sobre el gènere poètic dins la literatura infantil posa de manifest un estat permanent de precarietat en la creació, promoció i difusió d'obres d'aquest gènere per a infants, i mostra un seguit de vies alternatives que han contribuït a la seva difusió: els jocs del folklore infantil, els llibres de lectura i les antologies. També permet parlar d'una incipient atenció en el camp dels estudis, concretada en un seguit d'aportacions que revelen la manca de delimitació dels àmbits d'aquest gènere -cosa que comporta diferents valoracions de la seva vitalitat, segons es parteixi d'una accepció més restrictiva o integradora- i plantegen la necessitat d'establir algunes distincions en funció del canal mitjançant el qual és vehiculat.

En un altre ordre de coses, també hem posat de manifest un parell de fenòmens que lliguen la vitalitat d'aquest gènere a la institució escolar: el protagonisme creixent de l'escola en l'acostament de la poesia de tradició oral als infants, a causa d'un avançament de l'edat d'escolarització i d'un canvi de context de les manifestacions folklòriques, i l'estreta relació entre presència i possibles usos de poesia a l'aula i models pedagògics sota els quals operen els ensenyants.

Tot plegat permet apuntar algunes qüestions que podrien actuar com a punt de partida per a un reenfocament de la problemàtica del gènere. En primer lloc, hauríem de preguntar-nos si té gaire sentit establir jerarquies basades en dades quantitatives entre gèneres com la narrativa i la poesia que compleixen una funció social tan diferenciada. Certament, més que parlar de l'últim de la fila, hauríem de parlar de files diferents. Segonament, no hauríem de perdre de vista que la imprecisió de la frontera traçada en funció dels destinataris que afecta tota la literatura infantil, s'eixampla considerablement en el cas del gènere poètic. Aquest fet explicaria la importància de les antologies i dels llibres de lectura en la difusió del gènere i menaria a equiparar el pes de la funció de l'adult com a mediador a la de l'adult com a creador.

Com que formem part del grup de persones mig utòpiques que no veuen la poesia ni com un racó per a nostàlgics d'altres moments històrics, ni com una bandera per dur a terme noves propostes pedagògiques, sinó com una eina carregada d'una forta potencialitat formativa, no voldríem cloure aquestes notes sense relacionar la situació del gènere descrita amb alguns suggeriments que podrien contribuir a la seva dinamització.

Per començar, ens sembla prioritari recuperar el paper de l'oralització i dels contextos de vivències compartides en l'acostament del gènere als infants. I en aquesta recuperació, l'escola hi pot jugar un paper de primer ordre. Així, en l'educació infantil es podria aprofitar el cicle de les festes i de les estacions i diverses situacions viscudes a l'aula, per crear contextos ritualitzats on la poesia fos la protagonista.

Escollir, aprendre, dir poesies, hauria de formar part de les vivències dels infants d'aquest cicle. Si era així, quan arribés l'hora d'aprendre a llegir, els seria un goig trobar part d'aquells textos en llibres de lectura. I, a mesura que anessin avançant en el coneixement de la llengua escrita, es podria compaginar la lectura de poemes per part del mestre amb l'accés al gènere a partir de llibres de poemes d'autor per a infants, que podrien usar-se com a llibres de lectura individual, i de textos inclosos en antologies, que podrien fer-se servir per al treball de comprensió lectora en el camp literari.

En segon lloc, caldria incidir en la política editorial del llibre infantil, tant reivindicant un augment de noves obres de bona qualitat com recuperant obres esplèndides avui introbables com *Museu zoològic* de Josep Carner o el recull de traduccions de «nursery-rhymes» *Espígol blau* de Marià Manent, abans esmentades.

Finalment, i tenint en compte el protagonisme dels ensenyants en els dos camps esmentats, ens hem d'aturar en un àmbit que ens afecta de ple com a professionals: el de la formació dels mestres. És de tothom conegut que entre els estudiants de magisteri el nombre de lectors de poesia és minoritari. I si bé aquest fet afecta altres sectors socials, recordem la marginació de la poesia en societats abocades al consumisme, a les banalitats i als aprenentatges «útils» a curt termini, en aquest col·lectiu és molt més perillós per a la supervivència del gènere.

Dissortadament, si examinem els actuals plans d'estudi podrem constatar el mínuscul espai assignat a la formació literària, tant a nivell de literatures catalana i castellana com de literatura infantil. En el cas dels alumnes de la Universitat de Barcelona, poden aprofitar l'oferta d'acostament al món poètic que ofereix «Aula de poesia» d'aquesta universitat.

Òbviament no és objecte d'aquestes ratlles presentar un projecte alternatiu de formació del professorat, tan sols voldríem recordar que sense una formació literària i artística sòlida acompanyada de vivències d'acostament a la poesia, lectures de poemes, comentaris, treballs interdisciplinars entre les diverses àrees artístiques, en suma, sense uns aprenentatges acompanyats d'unes vivències que convencin de la important aportació d'alguns sabers titllats per molts d'inútils, no es poden esperar gaires miracles a les aules. Apuntarem, doncs, alguns aspectes bàsics, l'ordre dels quals no comporta cap jerarquia de valors, que s'haurien de contemplar en aquella formació.

Primerament se'ls hauria de possibilitar l'accés a l'obra de bons poetes, en una gradació que, començant per la sensibilització, passés per la lectura i no deixés de banda la cultura. També se'ls hauria de facilitar l'accés a la literatura oral, afavorint propostes de treball en què s'interrelacionés música i literatura; als llibres de poemes per a infants -tant en aquells en què l'adult fa de creador com en els que actua com a mediador- ensenyant-los a valorar-ne la part literària i la plàstica; i a totes les fonts, reculls folklòrics i antologies literàries que pot usar cada ensenyant per fer les pròpies tries.

Finalment, però no pas en darrer lloc, tots els estudiants haurien de tenir ocasió de viure experiències gratificants d'acostament a la poesia, car qui no ha experimentat el plaer de jugar amb els mots i els ritmes, qui no ha descobert que la paraula feta poesia permet tocar amb la punta dels dits les veritats més recòndites de l'experiència humana, qui no ha copsat que a la paraula poètica res no li és aliè i que ens convida a reconstruir el món des d'una mirada emotiva, poc podrà engrescar els altres a acostar-s'hi.

Si les persones que estem convençudes de l'important paper que, encara, pot jugar la poesia en l'educació de la sensibilitat i de la intel·ligència, prioritzéssim aquestes vivències a les aules, podríem contribuir a augmentar el nombre de lectors de poemes entre els nostres estudiants. Potser seria una de les vies per possibilitar a les properes generacions d'infants l'acostament a la poesia a l'escola.

Referències bibliogràfiques

- CERVERA, J.: *Teoría de la literatura infantil*. Bilbao: Editorial Mensajero, Universidad de Deusto, 1991.
- DDAA (199): «Literatura Infantil i Juvenil». Monogràfic d'*Escola Catalana*, núm. 304.

- DDAA: *Poesía española para niños*. Selecció i pròleg A. Pelegrín, il·lustracions M. Lacom. Madrid: Taurus, 1993 (2a reimpressió).
- DESCLOT, M. (1993): «La poesia per a infants a Catalunya», *Faristol*, núm. 15, març, pp.31-34.
- GARCÍA PADRINO, J. i CERRILLO, P. (compiladors) (1990): *Poesía infantil. Teoría, crítica e investigación*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha.
- GASSOL, A. (1993): «Bibliografia de llibres de poesia infantil i juvenil», *Faristol*, núm. 15, març, p. 35.
- HÜRLIMANN, B. (1968): *Tres siglos de poesía infantil europea*. Barcelona: Juventud.
- LÓPEZ TAMÉS, R.: *Introducción a la literatura infantil*. Murcia: Universidad de Murcia, 1985.
- ROMERO, A.M. (1994): «El rincón de la poesía», *CLIJ*, núm.58, febrer, pp. 15-21.
- ROVIRA, T. i RIBÉ, M.C.: *Bibliografía histórica del libro infantil catalán*. Madrid: Asociación Nacional de Bibliotecarios, archiveros y arqueólogos, 1972.
- ROVIRA, T. (1988): «La literatura infantil i juvenil». Apèndix dins *Història de la literatura catalana*, vol. 11. Barcelona: Ariel, pp. 421-471.

Paraules clau

Literatura infantil

Infància

Poesia

Creativitat

Folklore

Formació del professorat

Abstracts

La característica más destacada de la poesía para niños ha sido el carácter marginal de su creación, promoción y difusión, hecho que ha incidido en la escasez de estudios sobre el tema. Sin embargo, la poesía siempre ha estado presente en la escuela a través de libros de lectura y antologías. Además, en las últimas décadas ha sido punto de partida de experiencias para fomentar la expresión creativa. Si queremos dinamizar este género, cuyos ámbitos todavía no están suficientemente delimitados, debemos formar buenos lectores de poesía entre los futuros maestros.

La caractéristique la plus remarquable de la poésie pour enfants est le caractère marginal de sa création, promotion et diffusion, et de ce fait peu d'études ont été réalisées sur cette question. Cependant, la poésie a toujours fait partie de l'enseignement scolaire, par l'intermédiaire des livres de lecture et d'anthologies ; au cours des dernières décennies, elle a de plus été le point de départ d'une série d'expériences ayant pour objectif d'encourager l'expression créative. Si nous souhaitons poursuivre dans ce sens, nous devons former de bons lecteurs de poésie parmi les futurs enseignants, bien que les limites de ce genre ne soient pas encore suffisamment précises.

The outstanding characteristic of poetry for children has been the marginal nature of its creation, promotion and distribution, which partly accounts for the paucity of studies on the subject. However, poetry has always been present in schools through readers and anthologies and in recent decades it has been a starting point for experiments to encourage creative expression. If we want to stimulate this genre, whose boundaries have still not been sufficiently defined, we must train good readers of poetry among future teachers.